

Г. І. Фінін, доктор філософських наук, доцент

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЇ

У статті робиться спроба розглянути специфіку формування світогляду майбутніх військових фахівців в умовах глобальної деідеологізації. Наведені причини реформування гуманітарної освіти майбутніх офіцерів у сучасних соціокультурних контекстах. Звертається увага на суттєвий потенціал у формуванні світогляду військовослужбовця, який належить морально-психологічному забезпеченню військової діяльності та психологічній підготовці особового складу.

Ключові слова: світогляд, військова освіта, гуманітарна освіта, цінності.

Постановка проблеми. Професія військовослужбовця посилює вимоги до світоглядної культури майбутніх офіцерів, які мають не тільки вміти визначати ті чи інші світоглядні пріоритети, а й нести відповідальність за свій вибір. Через підвищену відповідальність професії військовослужбовців до їхньої світоглядної культури висувається низка вимог, закріплених у державних законодавчих актах. Передусім це відданість присязі, любов до великої і малої Батьківщини, етика служіння, табу на нігілізм та антигуманізм, відстоювання загальнолюдських цінностей, демократичних прав і свобод.

Аналіз наукових джерел і публікацій, а також військовий досвід дають підстави стверджувати, що нині проблема формування світогляду майбутніх військових фахівців в умовах глобальної деідеологізації є нагальною потребою сучасної освіти. Разом з цим багато проблем з формування світогляду сучасних фахівців та, зокрема, майбутніх військових фахівців незважаючи на достатньо широке коло досліджень (С. Афонін, В. Мадрагеля, М. Нещадим та ін.) досі не вирішено [2; 5; 7; 9; 10]. Попри широке висвітлення цієї проблеми, остання в контексті деідеологізації суспільства вимагає філософського осмислення, що і є **метою** цієї статті.

Професія військовослужбовця посилює вимоги до світоглядної культури майбутніх офіцерів, які мають не тільки вміти визначати ті чи інші світоглядні пріоритети, а й нести відповідальність за свій вибір. Порівняно з минулим, у сучасній військовій діяльності та службі сталися суттєві зміни: 1) збільшилась її інтелектуалізація, значною є вага розумової праці у зв'язку з усе більшим впровадженням у неї наукових, науково-технічних розробок, техніки, приладів; 2) проходять певні реорганізаційні зміни у структурі, зміс-

ті діяльності військових частин, з'єднань, що пов'язані з розбудовою Україною своїх власних національних Збройних Сил; 3) соціально-економічні труднощі перехідного для України періоду викликали появу значних економічних, матеріальних, соціальних проблем у Збройних Силах України.

Військова служба має свої специфічні соціально-психологічні особливості, які значною мірою детермінують суб'єктивну психологічну структуру діяльності, служби людини.

Світоглядні уявлення про долю і можливість спрямованості життєдіяльності людини виникають уже в античному суспільстві. У науковій та методичній літературі представлено низку досліджень і розробок, у яких відображено різні підходи до вирішення завдань щодо світоглядного виховання військовослужбовців у ситуаціях світоглядного та ідеологічного плюралізму. Зокрема, представлено систему підготовки майбутнього військовослужбовця [2; 7; 9]. Охарактеризовано окремі виховні підходи щодо формування світогляду в майбутнього офіцера [2; 7; 9].

Світогляд кожної людини неосяжний. І також не є винятком світогляд військовослужбовців у ситуаціях світоглядного та ідеологічного плюралізму. Кожне суспільство характеризується специфічним набором і ієрархією цінностей військової служби, система яких виступає як найбільш високий рівень соціальної регуляції. У ній фіксуються ті критерії соціального визнання військової діяльності з боку суспільства, на основі яких розгортаються конкретніші і спеціалізовані системи нормативного контролю, соціального управління, суспільні інститути і самі цілеспрямовані дії людей. Засвоєння системи цінностей військової служби соціальною групою або окремою особою є однією з умов її ефективної соціалізації і підтримання нормативного порядку в суспільстві.

З аксіологічної точки зору людина постійно знаходиться в ситуації вибору, критерієм якого є цінність. Патріотизм виражає ставлення людини до Батьківщини і Вітчизни, які виступають як об'єкти ціннісного відношення. Якщо поняття громадянськості спирається на формальні критерії, то саме категорія патріотизму визначає ціннісний аспект ставлення людини до своєї країни.

Розглянемо це детальніше. Поняття «цінність» є ключовим в аксіології, воно було введене в науковий обіг І. Кантом при зіставленні категорій «свобода» і «необхідність». Цінності (світ належного), за І. Кантом, немов доповнюють світ речей (світ буденного, достовірного), тому дія неможлива без включення його до структури належного [4]. З точки зору такого підходу ряд філософів (М. І. Бабінов, І. В. Блауберг, В. І. Курків, І. К. Пантін та ін.) визначають патріотизм як етичний і (або) політичний принцип. У педагогічних дослідженнях така точка зору наведена у працях Н. І. Болдирєва,

Н. Д. Гончарова, І. П. Тукаєва та ін., які вважають патріотизм етичним принципом. Адже виховання світогляду неможливе без врахування системи цінностей та патріотизму.

М. С. Каган дає оцінку ціннісного ставлення людини до світу на основі універсалізму ціннісної свідомості, яка реалізує себе і щодо навколишнього світу, і щодо себе як суб'єкта об'єктивної реальності. Ціннісні орієнтації, на думку дослідника, визначають основу світогляду і з'являються лише у процесі життя, їх реалізатором виступають цінності тієї соціальної спільноти, до якої належить індивід [3].

В. Франкл показав, що цінності виконують роль сенсів людського життя, виступаючи як смислові універсалиї. При цьому вони становлять три класи: цінності творчості, переживання, відношення. Джерелом цінностей є «світ десяти тисяч унікальних ситуацій», а звістка при цьому виступає як «смисловий орган», здатний відшукати сенс у кожній із ситуацій [10].

Як бачимо, ціннісний світ кожної людини — неосяжний. Однак існують стрижневі цінності: працелюбність, терпимість, доброта, людяність. Зниження важливості цих цінностей, в той або інший період, викликає в суспільстві серйозне занепокоєння. Генезис ціннісних орієнтацій — складний процес, оскільки одночасно відбувається і руйнування, і зародження нових цінностей. У сучасних концепціях виховання робиться ставка на формування життєздатної людини, покликаної не тільки виживати в умовах нестабільного суспільства, а й перемагати, яким шляхом, замовчується.

Формування світогляду вбирає в себе єдність і різноманіття особових і суспільних цілей, взаємодію, співпрацю людей. Це визначає спрямованість особи не лише на власне «Я», а й у нестямі, на інших людей, що виражається у прагненні взаємодіяти, співчувати, приносити користь. У сучасних умовах формування світогляду військовослужбовців реалізовуватиметься в єдності їх суспільних і особистих інтересів.

Також у військовому середовищі на світогляд воїна мають виховний вплив дві групи умов. Перша — соціальні, різновидами яких є військові колективи, бойова і гуманітарна підготовка, військові ритуали, суспільна робота, цивільне середовище гарнізону. Друга — матеріальні, різновидами яких є матеріально-технічні умови навчання, виховання, відпочинку особового складу, розпорядок дня військової частини та його насиченість, військова техніка і бойове озброєння, клімат та ін. Військове середовище — це сукупність умов життєдіяльності особового складу, яка піддається службовому і соціальному контролю і спрямована на цілеспрямовану реалізацію цілей військового виховання. Воно має виконувати такі виховні функції: світоглядну, адаптаційну, освітньо-корекційну, культурну, суспільно-госпо-

дарчу. Сутністю цієї групи є вміле використання елементів середовища, в якому знаходиться військовослужбовець, як виховних чинників [2; 5; 7; 9].

Військова служба, на думку Г. Темка, — це життєдіяльність людини в особливих, більш екстремальних, порівняно із звичайним життям, умовах існування. Це цілодобово нормована та контрольована діяльність юнака у Збройних Силах України. Перш за все військова служба проходить із значними соціальними, матеріальними, правовими, моральними, часовими, просторовими, фізіологічними та іншими обмеженнями [9, с. 50].

У військовослужбовців строкової служби від моменту призову в армію раптово розриваються звичні комунікативні зв'язки, канали інформації, різні за змістом, формою і спрямованістю види спілкування. Якісно іншим від попереднього стає формальне та неформальне спілкування, з'являється такий новий вид спілкування, як командування (єдність вербального та вольового компонентів) тощо.

Військовослужбовці певною мірою обмежені і у правовому відношенні. В армії більш жорстко і нормативно регулюються діяльність і взаємини між військовослужбовцями. Юнаки не мають права бути членами будь-яких партій, не можуть брати активної участі в роботі різних громадських організацій, товариств тощо.

Специфіка військової служби по-іншому обумовлює розвиток моральних якостей особистості, призводить через певні суб'єктивні причини до зміни моральних взаємин, інколи до приниження гідності людини.

Найважливішими проблемами, пов'язаними із реалізацією життєвих планів студентської молоді, що вирішила пов'язати своє життя з військовою службою, є вдосконалення правових, економічних, соціальних умов для підвищення привабливості військової служби, а також необхідність узгодження з реальними потребами держави і суспільства у відповідних військових кадрах.

Ефективність управління такою соціальною групою, як студентство та молодь, що навчається у військових ВНЗ, багато в чому залежить від ефективності соціалізації, специфіку якої в освітньому процесі необхідно враховувати. Соціалізація уявляється як процес включення особи у сферу соціальних стосунків як суб'єкта цих стосунків. Метою соціалізації, таким чином, є формування соціально активної особи, дії якої регулюються соціальними нормами і суспільними інтересами [1; 2; 9].

Престиж військової служби, військово-патріотичний дух у молодіжному середовищі, як демонструє вся історія нашої держави, не виникають раптово і відразу. Вони є результатом свідомої, цілеспрямованої і систематичної дії на світогляд, інтелект, мораль, систему цінностей як всього народу, так і окремих громадян.

Формування світогляду майбутнього офіцера у системі довузівської військової освіти відбувається через соціалізацію особистості. Під соціалізацією особистості у такому випадку розуміється:

- міра самостійності у виборі професії, вплив на цей вибір різних соціальних інститутів і груп;
- ціннісні орієнтації, що складаються у вихованців у навчально-виховному процесі;
- уявлення про престиж і соціальну значущість майбутньої професійної діяльності [1].

Культивування індивідуалістичних і корпоративних ціннісних орієнтацій у середовищі соціально незрілих особистостей веде якщо не до заперечення норм суспільної моралі та права, то до зниження їх значимості в громадській думці. Таким чином, виникає дефіцит особистісного спілкування та пріоритет формального безособистісного спілкування, що, у свою чергу, стає причиною втрати морального почуття й асоціальної поведінки в повсякденних умовах.

Отже, головною ланкою у формуванні світогляду майбутніх військових фахівців, їх залучення до цінностей військової служби є створення системи виховної дії у всьому навчально-виховному процесі. При цьому в основу даної системи має бути покладений ефективний вплив на мотивацію студента в його майбутньому професійному самовизначенні (у даному випадку військово-професійному самовизначенні).

У військовій освіті ще не визначений стійкий баланс особистісно-орієнтованої теорії та авторитарно керованої практики; система підготовки майбутніх офіцерів у військових ВНЗ не є статичною освітою, а знаходиться в постійній зміні під впливом досвіду. Разом з тим організаційно-педагогічні ресурси, які дозволяють активізувати потенціал гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу у вищій військовій школі, є сукупністю накопичених у суспільстві, Збройних Силах і конкретних військових ВНЗ соціальних інструментів, інструментів культури і гуманітарної інформаційної техніки. Потрібно також враховувати, що на цей час духовна сфера підготовки майбутніх офіцерів зазнає впливу негативних процесів (глобальна деідеологізація, прагматична практика повсякденного життя, масовий вплив засобів масової інформації та ін.).

Тому сутність гуманітарної освіти розглядається сучасними дослідниками проблем військової освіти [7; 9] не тільки як інформаційна, але більшою мірою як моральна. Її завданням є не стільки дати військовослужбовцю суму певної інформації про людину, соціальне життя і культуру, скільки вирішальною мірою допомогти йому стати соціально розвиненою людиною, куль-

турною, оскільки для «людини, що не пізнала, що таке добро, всі інші науки є марними» (М. де Монтень) [6].

Гуманітарна освіта покликана, з одного боку, «пом'якшити» для майбутніх військових наслідки глобалізації, а з другого — наповнювати їх енергією, загартувувати духовно, скеровувати на вирішення поставлених завдань, основне з яких має бути спрямоване на зміцнення позитивного запобігання негативному в діяльності військовослужбовців.

Реформування гуманітарної освіти майбутніх офіцерів у сучасних соціокультурних контекстах здійснюється внаслідок:

- збагачення змісту сучасної гуманітарної освіти у вищій військовій школі новими ідеями, новим досвідом практичної діяльності військ;
- реалізація в системі військової освіти військового фахівця нового типу, сформованого на основі компетентного підходу до гуманітарної, моральної, правової, естетичної сфер підготовки;
- уважного ставлення до розробки інноваційних моделей, новітніх технологій і форм гуманізації і гуманітаризації військово-педагогічного процесу;
- координації дій науково-педагогічних громадських військових ВНЗ, представників замовників кадрів (органів військового управління), установ і організацій у забезпеченні якості й розвитку гуманітарної складової вищої післявузівської і додаткової професійної освіти;
- активної співпраці викладачів гуманітарних та військово-професійних дисциплін;
- постійного узагальнення передового досвіду гуманітарної освіти, ефективних методик і сучасних технологій, накопичених у педагогічних колективах.

Гуманітарна освіта майбутнього офіцера, що здійснюється в інтересах особистості, суспільства, держави, постає як «одвічна і універсальна цінність», а її патріотичний зміст є імперативом (від лат. *imperativ* — наказ, беззаперечний принцип) розвитку вищої військової освіти; це творчий процес, який включає етапи формування як усвідомленого, так і латентного гуманістичного мислення, здібності до самопізнання (рефлексії) з опорою на особистісні знання курсанта.

У сучасних умовах динамічно змінюваних освітніх та виховних практик (коли суб'єкти вищої військової школи не можуть знаходитися під впливом постнекласичного образу науки і соціальних інновацій) гуманітарна освіта уже не обмежується завданням трансляції мінімально необхідних знань про людину, суспільства і форми їх життєдіяльності. Завданням гуманітарної освіти є створення умов для творчого засвоєння й ефективного використання майбутнім офіцером сучасного гуманітарного знання. Гуманітарна під-

готовка задає «параметри» і форми становлення особистості випускника військового ВНЗ ціннісно-смысловій варіативності, її комунікації, розуміння, самотворення і світозасвоєння.

Гуманітарну освіту військових розглядають у вузькому і широкому сенсі, а саме:

а) гуманітарна освіта майбутнього офіцера (у вузькому сенсі — це мета, зміст і результат гуманітаризації і гуманізації навчального процесу, що забезпечує формування особистості випускника військового ВНЗ, який володіє філософсько-світоглядними, соціально-педагогічними, загальнокультурними, морально-екзистенціальними, художньо-естетичними, культурно-релігійними, соціологічними, інтелектуально-критичними та іншими компетенціями, які дають йому можливість успішно здійснювати професійну діяльність;

б) гуманітарна освіта майбутнього офіцера (у широкому сенсі — це багатоконпонентний, цілеспрямований і безперервний педагогічний процес розвитку особистості випускника військового ВНЗ, що забезпечує максимальне досягнення ним певних гуманістичних якостей, які дозволяють успішно вирішувати військово-професійні завдання (в широкому соціальному, культурному контекстах) і входить до складу інтелектуальної і духовної еліти держави [7; 8; 9].

Висновок. Військовослужбовець є захисником своєї держави і країни, ідеологічні уподобання, несумісні з цими професійними зобов'язаннями, унеможливають перебування людини в армії. Світоглядне тестування солдатів і офіцерів вимагає від військових командирів певних знань, вмінь та навичок у межах їхньої світоглядної компетентності. Це потребує посилення ролі практичної філософії, соціології і політології у навчальних та виховних практиках підготовки військовослужбовців. Суттєвий потенціал у формуванні світогляду військовослужбовця належить морально-психологічному забезпеченню військової діяльності та психологічній підготовці особового складу Збройних Сил безпосередньо у військових частинах та з'єднаннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов А. П. Ценностные приоритеты личности в системе отечественного довузовского военного образования / А. П. Абрамов // Вопр. культурологии. — 2009. — № 12. — С. 62–66.
2. Афонін С. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / С. Афонін. — К. : Інтерграфік, 1994. — 304 с.
3. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган ; С.-Петербург. гос. ун-т ; Акад. гуманит. наук. — СПб. : Петрополис, 1997. — 280 с.; Каган М. С. Человеческая деятельность / М. С. Каган. — М. : Наука, 1973. — 360 с.

4. Кант И. Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов / И. Кант ; [пер., вступ. ст. Я. Силина]. – СПб. : Наука, 1995. – С. 5–52.
5. Мандрагеля В. Перспективи розвитку системи професійної військової освіти / В. Мандрагеля // Філософія освіти. – 2008. – № 12 (7). – С. 161–171.
6. Монтень М. Об искусстве жить достойно / Мишель Монтень // Философские очерки. – Изд. 2-е / [сост. и авт. предисл. А. Гулыга и Л. Пажитнов ; худож. Л. Зусман]. – М. : Дет. лит., 1975. – 206 с.
7. Нещади́м М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія / М. І. Нещади́м ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К. : Вид.-полігр. центр «Київ. ун-т», 2003. – 852 с.
8. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : навч.-метод. посіб. / В. М. Петренко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – 318 с.
9. Темко Г. Д. Основы формирования системы воспитания воина в Украине в период утверждения державности (світоглядно-філософський аналіз) : монографія / Г. Д. Темко. – К. : Варта, 1997. – 288 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. М. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 380 с.

СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ БУДУЩИХ ВОЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ДЕИДЕОЛОГИЗАЦИИ

Финин Г. И.

В статье делается попытка рассмотреть специфику формирования мировоззрения будущих военных специалистов в условиях глобальной деидеологизации. Приведены причины реформирования гуманитарного образования будущих офицеров в современных социокультурных контекстах. Обращается внимание на существенный потенциал в формировании мировоззрения военнослужащего, который относится к морально-психологическому обеспечению военной деятельности и психологической подготовке личного состава.

Ключевые слова: *мировоззрение, военное образование, гуманитарное образование, ценности.*

SPECIFICITY OF FORMATION OF OUTLOOK OF THE FUTURE MILITARY EXPERTS IN A GLOBAL DEIDEOLOGIZATION

Finin G. I.

The main element in shaping the outlook of future military professionals, their involvement in the values of military service is the creation of educational action throughout the educational process. In the basis of this system must be based on an effective impact on

student motivation in his future professional self (in this case military-professional self-determination).

The military education is not defined sustainable balance-centered and authoritarian theory-driven practice; system of training future officers in the military university education is not static but is in constant change under the influence of experience. Also note that at the moment the spiritual sphere of training of future officers is subject of negative processes (global deidealization, pragmatic practice of everyday life, the massive impact of the media and others).

Reform of the liberal education of future officers in modern social and cultural contexts made from:

- Enriching the content of modern liberal education in higher military school with new ideas, new experiences of practical activities of troops;*
  - Implementation of a system of military education military specialist new type formed based on competent approach to humanitarian, moral, legal, aesthetic areas of training;*
  - Careful attention to the development of innovative models, new technologies and forms of humanization and humanization of military-educational process;*
  - Coordination of scientific and pedagogical military public universities, representatives of customers personnel (military command), institutions and organizations to provide quality humanitarian and development component of higher postgraduate and additional professional education;*
  - Active cooperation of teachers of humanitarian and military-professional disciplines;*
- Humanitarian future education officer, who is in the interest of the individual, society and the state appears as «eternal and universal value».*

Humanitarian consider military education in narrow and broad sense, namely:

a) humanitarian education of future officers (in the narrow sense – is the purpose, content and outcome of humanization and humanization of the educational process, to form individual graduate military school, which has philosophical and attitudinal, social, pedagogical, the overall cultural, moral, existential, artistic aesthetic, cultural, religious, sociological, intellectual and other critical competencies that enable it to successfully carry out professional activities;

b) humanitarian education of future officers (in the broad sense – is a multi purposeful and continuous educational process of the individual graduate military school, which provides maximum achievement of certain humanistic qualities which helps to solve military professional tasks (in the broad social and cultural contexts) and part of the intellectual and spiritual elite States Considerable potential in shaping the outlook soldier belongs moral and psychological support of military operations and psychological preparation of the Armed Forces directly in military units and formations.

Key words: outlook, military education, humanitarian education, values.

